

Duurzaam bankieren door internationale topbanken in de praktijk

Marcel Jeucken, Rabobank Groep, Utrecht*

1 Inleiding

Een bank vervult in een economisch systeem een belangrijke rol. In de meeste landen is het bankwezen de belangrijkste intermediair tussen vragers en aanbieders van geld. Hierdoor heeft zij invloed op de ontwikkeling van de economie. Die invloed is niet alleen kwantitatief, maar kan ook kwalitatief zijn, aangezien een bank invloed kan uitoefenen op de aard van de economische groei. Onder meer met haar financieringsbeleid schept zij mogelijkheden voor duurzaam ondernemen, bijvoorbeeld met specifieke fondsen die investeringen mogelijk maken in milieuvriendelijke of duurzame richting. Een duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die tegemoet komt aan de behoeften van de huidige generaties, zonder de mogelijkheden van toekomstige generaties om in hun behoeften te kunnen voorzien te schaden (WCED, 1987, p.46). Het streven naar duurzaamheid brengt kansen en bedreigingen voor bedrijven met zich mee. Immers, het voortbestaan van een bedrijf kan afhankelijk zijn van de beschikbaarheid van bepaalde grondstoffen, de vraag van consumenten die in toenemende mate hun aankoopbeslissingen naar duurzaamheid richten en de mogelijkheden om te voldoen aan steeds stringenter milieueisen van de overheid. Uiteraard gelden deze onderliggende aspecten ook voor banken zelf.

Het bankwezen heeft in het algemeen veel langzamer op dergelijke uitdagingen gereageerd dan andere sectoren. Deze trage reactie van banken hangt samen met het idee dat de financiële sector een relatief schone bedrijfstak is en met de perceptie dat aandacht voor milieuvraagstukken een inmenging zou kunnen betekenen in de (bedrijfs)activiteiten van relaties. De interesse van banken voor duurzame ontwikkeling heeft zich in de jaren negentig echter in een versneld tempo ontwikkeld. Een van de eerste pogingen om argumenten aan te voeren dat banken met kansen en bedreigingen te maken zouden krijgen door toenemend milieubewustzijn in de maatschappij, is een artikel van Sarokin en Schulkin in 1991 in *Journal of Commercial Bank Lending*. Eind jaren tachtig liep in de VS het risico voor banken hoog op. Onder CERCLA konden banken direct aansprakelijk worden gesteld voor de milieuvervuiling van klanten (bankiersaansprakelijkheid)¹. Diverse banken gingen onder deze regeling failliet, andere voerden stringente milieurisicosystemen in. Amerikaanse banken zijn daardoor eerder dan Europese banken aandacht gaan schenken aan milieu-aspecten, met name met betrekking tot risico's. Europese banken waren aan dergelijke vormen van bankiersaansprakelijkheid niet blootgesteld en begonnen pas midden jaren negentig aandacht aan milieu te schenken. De focus in Europa was echter niet zozeer gericht op milieurisico-analyses sec, maar juist ook op de ontwikkeling van nieuwe financiële producten, zoals duurzame beleggingsfondsen.

Zowel de kansen als bedreigingen van duurzame ontwikkeling dringen geleidelijk tot de mainstream van de financiële sector door. In 1992 werd in Rio de Janeiro tijdens de internationale milieutop, de 'UNEP Statement by Financial Institutions on the Environment and Sustainable Development' gelanceerd. In deze verklaring van het milieuprogramma van de Verenigde Naties (UNEP) geven banken aan zich in concreet in te zetten voor het bereiken van duurzaamheid. De verklaring is halverwege 2001 door 176 banken ondertekend. In 1995

* Marcel Jeucken is als senior econoom verbonden aan de Stafgroep Economisch Onderzoek van Rabobank Nederland. Het artikel is op persoonlijke titel geschreven. Dank aan Wim Boonstra, Annelies Hogenbirk en Bouke de Vries (tevens RN), Jan Jaap Bouma (Erasmus Universiteit Rotterdam) en twee anonieme referenten. M.H.A.Jeucken@RN.Rabobank.NL

¹ Om de kosten van bodemvervuiling te dekken, stelden de VS in 1980 de 'Comprehensive Environmental Response, Compensation and Liability Act' (CERCLA) in.

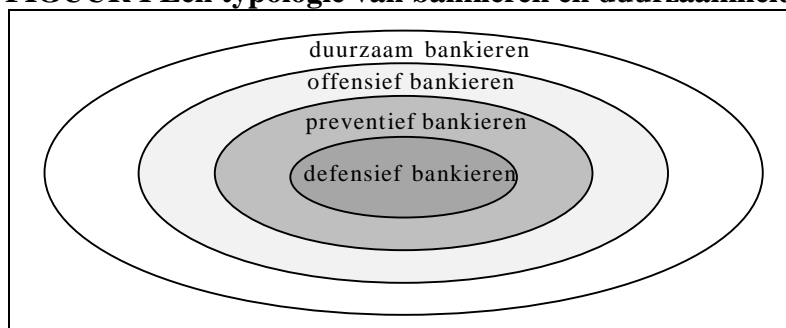
pasten tachtig procent van de respondenten van een UNEP-enquête onder de ondertekenaars in meer of mindere mate milieurisico-analyses toe (UNEP, 1995). Onderzoek uit 1997 toont aan dat vele banken specifieke milieu-afdelingen hebben opgezet (Ganzi en Tanner, 1997; Hill, Fedrigo en Marshall, 1997). In Azië, Zuid-Amerika en Oost-Europa is verandering ook onderweg, veelal door de invloed van milieustandaards van multilaterale banken zoals de Wereldbank, de International Finance Corporation (IFC), de Asian Development Bank (ADB) en de European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). Een sterk signaal van de professionalisering van duurzaamheid in de financiële sector kwam voort uit de lancering van de Dow Jones Sustainability Group Index in 1999 (DJSGI, 1999). Verder onderzoek in 1999 en 2000 toont een zeer breed palet van activiteiten van banken met betrekking tot duurzaamheid (respectievelijk Bouma, Jeucken en Klinkers, 2001 en Jeucken, 2001).

Dit artikel onderzoekt de rol van banken op weg naar duurzaamheid. Alhoewel de nadruk ligt op milieu-aspecten, zal wat dit betreft ook apart aandacht worden geschonken aan sociaal-economische activiteiten. De tweede paragraaf presenteert een typologie om de activiteiten van banken op weg naar duurzaamheid te classificeren. In de derde paragraaf wordt de methodologie van het empirisch deel van het artikel kort toegelicht. Er zijn 34 vooraanstaande internationale banken geselecteerd op een (a priori) niet aan duurzaamheid gerelateerd criterium. De gedetailleerde uitkomsten van het onderzoek op een breed scala aan mogelijke activiteiten van banken komen vervolgens in de vierde paragraaf aan bod. Al deze aspecten worden in de vijfde paragraaf geïntegreerd in een integraalscore voor duurzaam bankieren. Deze integraalscore maakt een indeling van iedere bank in de typologie van paragraaf 2 mogelijk. Het artikel sluit af met een discussie over de mogelijke relatie tussen de typering en generieke financiële indicatoren van een bank.

2 Een typologie van duurzaam bankieren

Om de activiteiten van banken op het terrein van duurzaamheid te doorgronden kunnen vier fasen of houdingen onderscheiden worden. Dit model wordt uiteengezet in figuur I. Elke bank doorloopt in beginsel in de tijd elke fase van binnen naar buiten. Elke schil (van binnen naar buiten werkend) omvat de voorgaande schil. Dat wil zeggen dat duurzaam bankieren ten minste de elementen bevat van preventief en offensief bankieren. Alhoewel alle banken in principe de fasen doorlopen, is een terugtrekkende beweging mogelijk, zullen sommige banken de laatste fase nooit bereiken en kunnen sommige banken (niche-spelers) bepaalde fasen overslaan.

FIGUUR I Een typologie van bankieren en duurzaamheid

De eerste fase is defensief bankieren. In deze fase heeft een bank geen interesse in milieu of tracht zij elke overheidsmaatregel ten aanzien van milieu en duurzame ontwikkeling tegen te houden, omdat het directe of indirecte eigenbelang geschaad dreigt te worden. Zorg voor het

milieu leidt in deze visie slechts tot kosten, terwijl er zeker geen geld aan te verdienen valt. Banken in deze categorie houden zich hoogstens aan de wet- en regelgeving op dit terrein, maar ook niet meer dan dat.

De tweede fase, die van preventief bankieren, onderscheidt zich van de vorige fase doordat potentiële kostenbesparingen wel worden gezien. De nadruk ligt hierbij op de interne processen, zoals interne milieuzorg en kredietrisicosystemen. Preventief bankieren is voor de meeste banken onontkoombaar, omdat de politiek en belangengroeperingen met behulp van milieuwetten, jurisprudentie en regelgeving (in)direct randvoorwaarden opleggen aan de activiteiten van een bank. In deze fase zullen de potentiële opbrengsten, risico's en kosten die aan dergelijke 'milieurandvoorwaarden' zijn verbonden, in het alledaagse bancaire bedrijf geïntegreerd worden².

In de derde fase, offensief bankieren, beschouwen banken naast hun interne ook hun externe activiteiten³. Men ziet nieuwe marktmogelijkheden liggen, zowel op het vlak van specifieke producten als met betrekking tot nieuwe markten, zoals de snelgroeiende markt voor milieutechnologie⁴. Banken zullen ook over hun activiteiten rapporteren en verantwoording afleggen via milieuverslagen (zie bijvoorbeeld de milieuverslagen van Bank of America, Credit Suisse, ABN AMRO en Lloyds TSB). De houding is te schetsen als pro-actief, creatief en innovatief en is hoofdzakelijk gericht op de buitenkant van het bedrijf. Er is sprake van win-win oplossingen, waarbij de extra investeringen of activiteiten ten behoeve van het milieu zichzelf binnen de geëiste termijn terugverdienen. Overigens kunnen dergelijke activiteiten ook duurzaam zijn. Dit is echter niet vanzelfsprekend zolang milieukosten en –schade niet in het economisch of prijssysteem zijn geïntegreerd.

Bij duurzaam bankieren, de vierde fase, worden win-win oplossingen omarmd, maar heeft de bank als beleid om ook projecten met een hoger risicoprofiel, een lagere opbrengst en langere terugverdiëntijden te financieren, bijvoorbeeld in zonne-energie in rurale gebieden in ontwikkelingslanden. Daarnaast zullen geen investeringen plaatsvinden die niet duurzaam zijn. De bank zoekt niet naar de hoogste financiële opbrengst, maar naar de hoogste *duurzame* opbrengst, terwijl de lange termijn continuïteit van het bedrijf gewaarborgd blijft. Uiteraard dienen de aandeelhouders van de bank een dergelijke visie te ondersteunen. Op dit moment is dit nog onvoldoende het geval en is duurzaam bankieren om die reden voor grote financiële conglomeraten niet mogelijk. Bovendien zijn er onvoldoende duurzame investeringen mogelijk op de schaal waarop dergelijke banken werken. Duurzaam bankieren is daarom vooralsnog uitsluitend weggelegd voor kleinere niche spelers, zoals de Triodos bank.

3 Het onderzoek

In verschillende studies worden voorbeelden gegeven van banken met betrekking tot duurzaamheid (zie bijvoorbeeld Bouma, Jeucken en Klinkers, 2001). Hieronder zitten veel

² UBS bracht haar energieverbruik in Zwitserland bijvoorbeeld terug met 18 procent tussen 1990 en 1997 (UBS, 1999, p.11) en de cumulatieve energiebesparingen voor NatWest bedroegen 64 miljoen Euro tussen 1991 en 1995 (NatWest Group, 1998, p.5). Dergelijke besparingen werden gerealiseerd ondanks een groei in de bancaire activiteiten. Toonaangevende banken, zoals ING, Bank of America en Deutsche Bank, hebben daarnaast bijvoorbeeld hun milieurisico's beperkt door controlelijsten voor kredietrisicobeoordeling in te voeren ten aanzien van milieurisico's.

³ Interne activiteiten zijn gerelateerd aan bedrijfsprocessen binnen banken, terwijl externe aspecten verbonden zijn met de producten en diensten van banken. De VfU (1998) en SBA (1997) refereren aan respectievelijk 'operating' en 'product ecology'; deze termen worden ook gehanteerd door UBS en Credit Suisse.

⁴ Voorbeelden zijn de ontwikkeling van duurzame beleggingsfondsen (zoals de Storebrand Scudder Environmental Value Fund), de financiering van duurzame energie (zoals wind en zonne-energie door de Rabobank) en de ondertekening van de UNEP verklaring (door bijvoorbeeld Bank Austria, Kenya Commercial Bank Group en Citigroup).

kleinere banken, zoals Triodos Bank en de Co-Operative Bank. Onder de mainstream banken komen veelvuldig dezelfde banken naar voren, zoals UBS, ING, Rabobank, Deutsche Bank en Bank of America. Dit zijn op het gebied van duurzaamheid duidelijk de ‘actieve’ banken waarover ook de meeste informatie voorhanden is (doordat zij rapporteren over hun milieuprestaties en –ambities of doordat bestaande studies of populaire tijdschriften de activiteiten van deze banken beschrijven). Een beperking van deze casuïstiek is dat niet duidelijk is in welke mate milieuzorg sectorbreed is doorgedrongen. Om deze leemte te vullen is een onderzoek uitgevoerd naar een aselechte (met betrekking tot milieuzorg) groep banken. In plaats van te kijken naar de bekende koplopers is de schaal van een bank als selectiecriteria genomen⁵.

De selectie is gebaseerd op twee criteria:

1. Totale activa: Aangezien de directe en indirecte milieudruk van banken vooral met de omvang van de activiteiten samenhangt en daardoor met de omvang van de activa, is de positie van een bank op de wereldranglijst gemeten naar totale activa als uitgangspunt voor de steekproef genomen. Een bank dient minimaal 100 miljard Euro (eind-1999⁶) aan activa te hebben om geselecteerd te worden.
2. Origine en aantal: Om de omvang van de steekproef enigszins te beperken is het maximale aantal banken dat in het onderzoek wordt meegenomen op 50 gesteld. In de top-50 had 50 procent van de banken het hoofdkwartier in Duitsland, Japen of de VS. Om die reden is gekozen voor een additioneel selectiecriteria: per ontwikkeld land is uitsluitend de top-drie geselecteerd.

In totaal voldeden 34 banken in 15 landen aan deze criteria, welke alle in de top-78 banken van de wereld naar activa van 1999 vallen⁷. De gezamenlijke activa van de 34 banken bedragen circa 13 triljoen Euro. In totaliteit bieden de geselecteerde banken werk aan 2,2 miljoen mensen (gemiddeld 65.600 werknemers per bank) en bezitten zij meer dan 95.000 kantoren (gemiddeld 2.800 kantoren per bank). Hun internationale scope is aanzienlijk voor zowel het aantal als de diversiteit van landen en wereldregio's waarin zij actief zijn (zie Jeucken, 2001).

In de analyses in de volgende paragrafen zullen regelmatig drie wereldregio's met elkaar worden vergeleken: Europa (24 banken), Noord-Amerika (6 banken) en ‘Oceanië’ (zijnde Japan en Australië; 4 banken). Wanneer het bij deze vergelijking om aantallen banken die op een bepaald facet scoren gaat, zal er per regio standaardisatie plaatsvinden om vergelijking mogelijk te maken. Dat wil zeggen dat op een bepaald facet uitsluitend het aandeel van de banken binnen regio A met het aandeel van de banken binnen regio B wordt vergeleken. Indien 4 banken binnen Oceanië en 3 banken in Noord-Amerika bijvoorbeeld de UNEP-verklaring

⁵ Alhoewel ook andere publicaties de activiteiten van banken ten aanzien van milieu in kaart trachten te brengen, maken zij ofwel gebruik van interviews als bron voor dataverzameling ofwel gebruik van de door banken gepubliceerde milieujaarverslagen. De eerste richt zich veelal op een beperkte groep banken in een enkel land (bijvoorbeeld Jasch, 2001; Barta en Éri, 2001; Schrama, 1999), terwijl beiden zich uitsluitend richten op banken die lang of welbekend actief zijn in de milieu arena (bijvoorbeeld Giuseppi, 2001; Tarna, 2001). Het onderhavige onderzoek wijkt daarvan af (en de conclusies ook), doordat het zich in beginsel op banken in alle ontwikkelde landen richt, ongeacht het stadium waarin zij actief zijn op het terrein van milieuzorg. Bovendien gaat het om een vergelijkbare groep, aangezien uitsluitend grote banken in het onderzoek zijn betrokken (dat wil zeggen behorend tot de top-100 van de wereld op basis van activa).

⁶ Er is gekozen voor het jaar 1999 (jaareinde), omdat voor tenminste dit verslagleggingjaar van alle banken financiële, milieu- of sociale jaarverslagen beschikbaar waren ten tijde van het onderzoek. Dataverzameling heeft eind 2000/begin 2001 plaatsgevonden. *The Banker* (2000, pp.178-182) is als bron gebruikt voor de internationale rangorde van banken en voor de bepaling van het land van hoofdkwartier.

⁷ Voor een complete lijst met de geselecteerde banken en het land van herkomst, zie tabel II.

ondertekend hebben, dan is de gestandaardiseerde score voor Oceanië 100 procent en voor Noord-Amerika 50 procent.

Als belangrijkste en meest toegankelijke bron voor de stappen van elke bank op het terrein van duurzaamheid is het meest recente milieuverlag genomen⁸. Indien een afzonderlijk milieuverlag niet bestond is uitgeweken naar het meest recente sociaal jaarverslag (ofwel 'community report') en in derde instantie naar het meest recente financiële jaarverslag (meest recent tot en met januari 2001). De rapporten beslaan daarmee de periode 1998-2000. Bovendien is gebruik gemaakt van informatie die beschikbaar is via de officiële websites van de individuele banken.

4 Analyse van de duurzaamheid van activiteiten van banken

In het onderzoek is voor iedere bank de volgende set aan activiteiten geanalyseerd:

Gedragscodes, milieuverlaglegging en milieuzorgsystemen (paragraaf 4.1)

- ✓ Milieuverklaringen en gedragscodes;
- ✓ Milieuverlagen;
- ✓ Standaarden voor en certificering van milieuzorgsystemen;

Milieuzorg in de praktijk: beleid, doelstellingen en gerapporteerde data (paragraaf 4.2):

- ✓ Transparantie over interne en externe milieugegevens (kwantitatief en/of kwalitatief);
- ✓ Interne en externe doelen voor de nabije toekomst;
- ✓ Milieubeleid;

Milieuzorg in de praktijk: producten en risico-management (paragraaf 4.3):

- ✓ Milieurisico analyses, sector uitsluitingen en gebruik van Wereldbank of OESO-richtlijnen;
- ✓ Beleggingsproducten, leningen, leases, spaarrekeningen, credit cards en verzekeringproducten met een milieu-inslag;
- ✓ Microkredieten, 'debt-for-nature-swaps' en klimaatproducten;
- ✓ Milieu-advies diensten of activiteiten.

Sociaal-economische activiteiten en sponsoring (paragraaf 4.4):

- ✓ 'Community building', sponsoring en interne sociaal-economische doelen of activiteiten.

4.1 Gedragscodes, milieuverlaglegging en milieuzorgsystemen

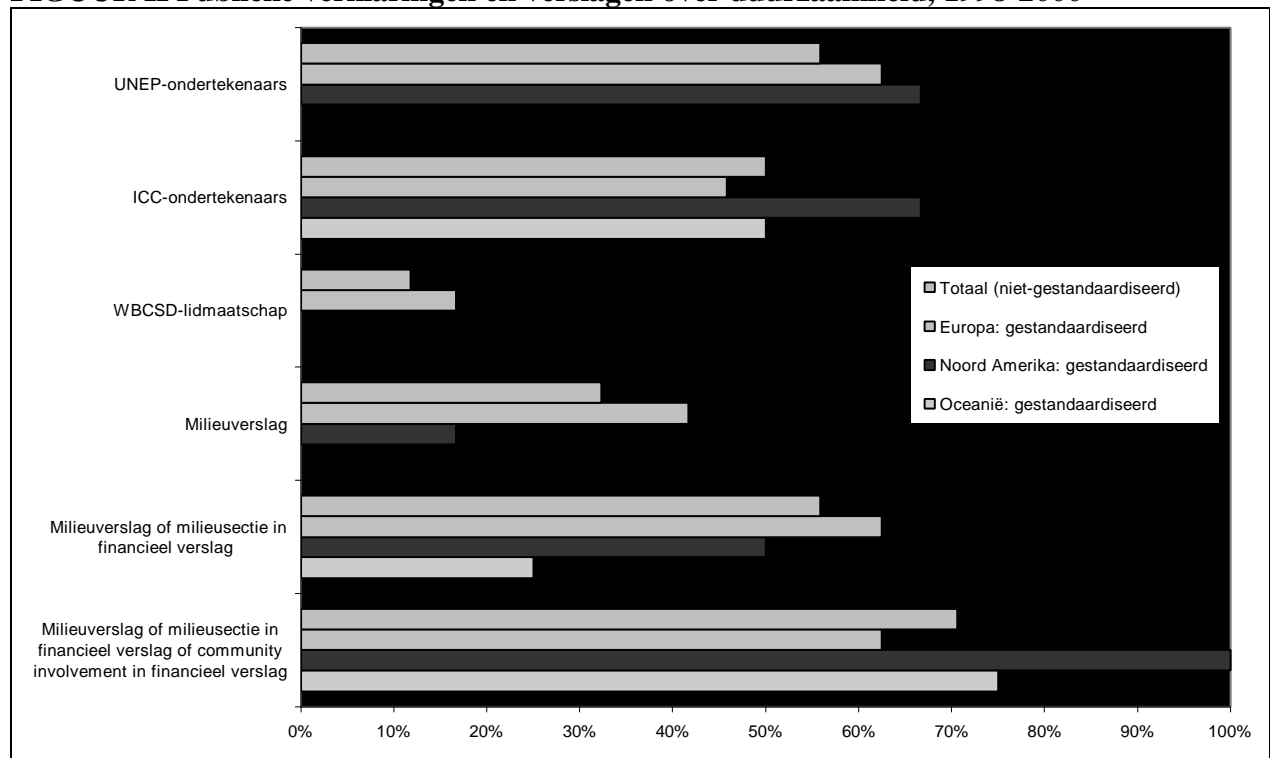
In deze paragraaf wordt een beeld gegeven van de communicatieve aspecten van banken ten aanzien van duurzaamheid en hun interesse voor milieumanagement systemen. In figuur II wordt hiervan een overzicht gegeven.

Gedragscodes, zoals die van de UNEP en ICC (de internationale kamer van koophandel), zijn populair onder de 34 grote internationale banken. Ruim de helft van de banken heeft de sectorspecifieke UNEP-verklaring getekend. De volledig ontbrekende deelname van Oceanische banken aan de UNEP-verklaring valt op. De verklaring van het ICC geniet in alle regio's populariteit, maar Europese banken geven duidelijk de voorkeur aan de UNEP-verklaring. De Canadese en Duitse banken hebben beide verklaring ondertekend. Overigens kan hierin een vorm van peer-pressure gezien worden: indien een of twee grote banken in een land een bepaalde profilering met betrekking tot duurzaamheid kiezen, volgen andere banken veelal snel. Dit valt ook op bij het lidmaatschap van de World Business Council for Sustainable Development (WBCSD). Slechts vier banken zijn lid (alle Europees). In Nederland maakte de

⁸ Alhoewel interviews en enquêtes geschikte methoden zijn voor dataverzameling, was het gebruik hiervan door de brede opzet van dit onderzoek niet mogelijk.

Rabobank begin 2000 bekend lid te worden en de doelstellingen ten aanzien van duurzaamheid te steunen. Eind 2000 volgde ABN AMRO en ING heeft aangegeven toetreding te overwegen.

FIGUUR II Publieke verklaringen en verslagen over duurzaamheid, 1998-2000

Milieuverslaglegging door banken is een sterk Europees fenomeen. Banken in de andere wereldregio's hebben hier nog een belangrijke inhaalslag te maken. Vooral Oceanië valt met nul milieuverslagen op. Cultuurverschillen zijn hiervoor een bepalend factor. Zo is transparantie in Japan niet vanzelfsprekend en wordt die soms zelfs als een teken van zwakte bestempeld⁹. Een belangrijk verschil tussen Europa en de andere wereldregio's is dat de banken in Noord-Amerika en Oceanië meer gericht zijn op 'community involvement' en minder of niet op milieu-aspecten¹⁰. In de figuur is daarom een onderscheid gemaakt tussen banken die een milieuverslag publiceren (32 procent), banken die dat niet doen maar wel in het financieel jaarverslag of op hun website aandacht aan milieu-aangelegenheden besteden¹¹ (24 procent) en banken die eveneens geen milieuverslag publiceren en op hun website of in het financieel jaarverslag alleen aan 'community involvement' aandacht besteden (15 procent). Cumulatief rapporteert daarmee 71 procent op de een of andere wijze met betrekking tot duurzaamheidsaspecten¹². Franse en Italiaanse banken springen hierbij in het oog aangezien zij noch over milieu noch over 'community involvement' rapporteren.

⁹ Er beginnen hier wel langzaam veranderingen op te treden. Een aantal vooraanstaande Japanse schadeverzekeraars brengt inmiddels een milieuverslag uit en ook de vooraanstaande vermogensbeheerder Nikko Securities/Nikko Assets rapporteert over haar milieubeleid en activiteiten.

¹⁰ 'Community involvement' omvat het ondersteunen van vrijwilligersprojecten (al dan niet met betrokkenheid van medewerkers), investeringen in en sponsoring van sociale activiteiten in lokale gemeenschappen.

¹¹ Dit is minimaal een kolom. Geen enkele bank in deze groep besteedde meer dan twee pagina's aan het milieu in het financiële jaarverslag. Als zodanig is de informatie haast volledig kwalitatief van aard.

¹² Van de overgebleven 29 procent van de banken besteedden sommige banken wel enkele woorden (aan milieu-aspecten (enkele zinnen) of aan sociale aspecten (enkele kolommen)). Kortom, in de volgende paragrafen kunnen deze banken nog wel positief scoren op bepaalde aspecten.

Zes banken brengen een ‘duurzaamheidsverslag’ uit, waarin zowel aandacht wordt besteed aan milieu als aan sociale aspecten (Bank of America, NatWest, Rabobank en de drie Duitse banken). Barclays brengt een afzonderlijk milieuverslag en afzonderlijk sociaal verslag. De twee Zwitserse banken en de twee resterende Nederlandse banken publiceren ‘pure’ milieuverslagen. Hieruit resulteert dat 23 van de 34 banken in het geheel geen milieu- of duurzaamheidsverslag publiceren (68 procent). Opvallend is wederom, dat er binnen een land peer pressure of eensgezindheid over het nut van het al dan niet publiceren van een milieuverslag lijkt te bestaan. Alle geselecteerde banken uit Duitsland, Zwitserland en Nederland publiceren een milieu- of duurzaamheidsverslag. Ook in het VK lijkt een bepaalde mate van peer pressure te bestaan, waar, naast NatWest en Barclays, ook bijvoorbeeld Lloyds TSB een milieuverslag publiceert. Opvallend is dat in een globaliserende economie en bij globaal opererende banken, dergelijke peer pressure kennelijk nog tot land- (of regio) grenzen beperkt blijft. In Noord-Amerika brengt alleen Bank of America een milieuverslag uit¹³. Zij was bovendien een van de pioniers en publiceert – evenals NatWest – reeds sinds 1993 milieuverslagen. Naast deze banken springen de beide Zwitserse banken en ING in het oog in de frequentie van milieuverslaglegging; alle hebben ze inmiddels hun vijfde of zesde jaarlijkse of meerjarige milieuverslag gepubliceerd. De andere zes banken zijn eind jaren negentig gestart met het publiceren van een milieuverslag (een à twee verslagen tot op eind 2000). Geen enkele bank heeft tot nu toe het milieuverslag volgens de richtlijnen van het Global Reporting Initiative opgesteld¹⁴.

De meest pro-actieve banken trachten systematisch de milieudruk van de eigen processen te reduceren. Een formeel milieuzorgsysteem kan hierbij functioneel zijn. Communicatief, zowel intern als extern, en procesmatig kan het nuttig zijn een dergelijk milieuzorgsysteem te certificeren. Vier Europese banken hebben een ISO-certificaat: BBVA (voor enkele locaties), Deutsche Bank (voor het nationale kantorennetwerk), UBS en Credit Suisse (voor hun wereldwijde milieuzorgsysteem). ING maakte in haar milieuverslag over 1998 nog melding van de doelstelling om ISO-certificering na te streven, maar heeft dat pad in haar laatste milieuverslag (over 1999) inmiddels verlaten. Geen van de banken heeft het milieuzorgsysteem gecertificeerd op basis van de Europese EMAS-standaard¹⁵. Bij banken uit Noord-Amerika en Oceanië is geen enkel spoor aangetroffen van certificatie of ambities om een milieuzorgsysteem (voor zover aanwezig) in de nabije toekomst te certificeren.

Enkele banken zijn betrokken bij het ontwikkelen van milieu-standaarden specifiek voor financiële instellingen. Zo waren UBS, Credit Suisse en HypoVereinsbank halverwege de jaren negentig betrokken bij de ontwikkeling voor standaards voor interne milieuzorg (de zogenoemde VfU-standaard; zie VfU, 1998). Dezelfde banken waren daarnaast (met Deutsche Bank) in 2000 betrokken bij de ontwikkeling van een standaard voor de externe milieuzorg van banken (de zogenoemde Environmental Performance Indicator standaard; zie EPI Finance, 2000). Twee Britse banken, Barclays en NatWest, waren in 2000 betrokken bij de ontwikkeling van een modulaire managementstandaard voor interne en externe milieuzorg door banken (zie FORGE, 2000). De standaards zijn door andere banken in de steekproef met interesse ontvangen, maar zijn tot nog toe niet geadopteerd.

¹³ In het voorjaar van 2001 is hierin verandering gekomen: Citigroup publiceerde haar eerste milieuverslag.

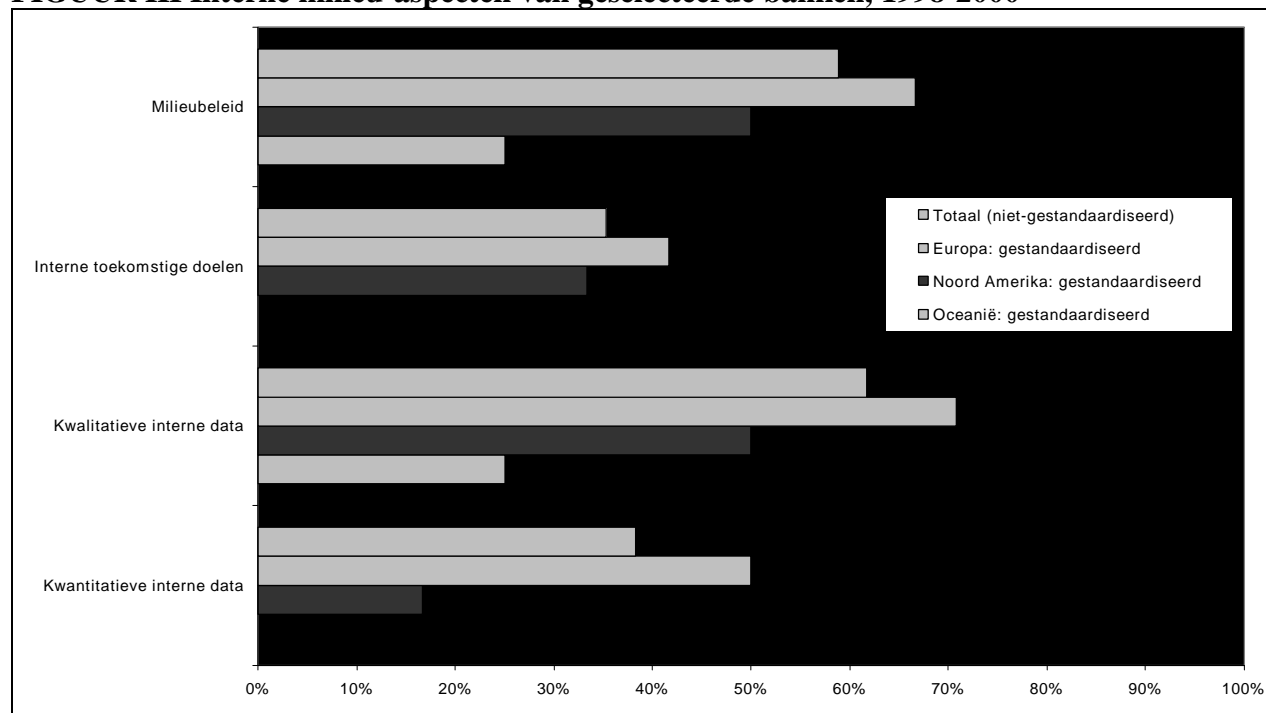
¹⁴ Het GRI (GRI, 2000) is een internationaal initiatief van uiteenlopende belanghebbenden om wereldwijd bruikbare richtlijnen voor bedrijven die vrijwillig over duurzaamheid willen rapporteren te ontwikkelen en te verspreiden; de richtlijnen hebben betrekking op de ecologische, economische en sociale dimensie van duurzaamheid.

¹⁵ ISO 14001 is vooral op het milieuzorgsysteem gericht, terwijl EMAS voornamelijk op de milieuprestaties is gericht. Verder vertonen de beide certificeringstandaarden grote overeenkomsten.

4.2 Milieuzorg in de praktijk: gerapporteerd beleid, doelstellingen en informatie

Figuur III geeft de interne milieu-aspecten van de geselecteerde banken weer. De volgende conclusies kunnen worden getrokken. Een kleine 60 procent van de banken heeft inmiddels een milieubeleid. Dit geldt voor tweederde van de Europese banken, de helft van de Noord-Amerikaanse banken en een kwart van de Oceanische banken (gestandaardiseerd). Ruim 60 procent van de banken vermeldt de milieudruk uit haar interne processen in kwalitatieve termen (bijvoorbeeld “wij hebben het papierverbruik gereduceerd”). Voor Europese banken is dit (gestandaardiseerd) meer dan 70 procent, voor Noord-Amerikaanse banken 50 procent en voor Oceanische banken 25 procent. Transparantie in kwantitatieve termen (bijvoorbeeld “wij hebben het papierverbruik met 20 procent gereduceerd”) komt echter duidelijk minder voor: 38 procent voor alle banken gezamenlijk. Geen enkele Oceanische bank biedt kwantitatief inzicht en bij Noord-Amerikaanse banken is de bereidheid om ook in kwantitatieve termen inzicht te bieden gedaald tot 17 procent en bij Europese banken tot 50 procent (ten opzichte van gegevens in kwalitatieve termen). Transparantie in kwalitatieve termen past bij defensief bankieren, terwijl preventieve banken eerder in kwantitatieve termen zullen rapporteren. Ook qua doelstellingen met betrekking tot de reductie van de milieudruk van de interne processen voor de toekomst, zijn de Europese banken het meest transparant (42 procent). HypoVereinsbank en Rabobank noemen bijvoorbeeld een betere monitoring van de interne milieudruk van de activiteiten.

FIGUUR III Interne milieu-aspecten van geselecteerde banken, 1998-2000

Ook binnen de regio's bestaan verschillen. Zo scoort Bank of America als enige Noord-Amerikaanse bank op alle facetten in figuur III. De meeste andere banken in Noord-Amerika maken geen melding van deze facetten. Uitzonderingen zijn Citigroup en Royal Bank of Canada (milieubeleid en kwalitatief geformuleerde milieuzorgaspecten). Deze Canadese bank maakt bovendien melding van een doelstelling voor de toekomst: ISO-certificering van haar milieuzorgsysteem. In Oceanië kent alleen National Australia Bank (NAB) een milieubeleid en is Sumitomo de enige bank die melding maakt van haar interne milieudruk in kwalitatieve zin.

Kwantitatieve verantwoording van interne milieu-aspecten en doelen voor de toekomst komt in deze regio bij geen enkele bank voor. Ook binnen Europa bestaan grote verschillen. De Italiaanse en Franse banken scoren op alle facetten in figuur III negatief (met uitzondering van Société Générale, die in beperkte zin melding maakt van haar interne milieudruk in kwalitatieve zin). Daar tegenover staan de Nederlandse, Duitse, Zwitserse en Britse banken (met uitzondering van HSBC) die op al deze facetten positief scoren. BBVA en Fortis scoren iets minder goed (alle facetten, behalve doelen voor de toekomst) en Bank Austria, MeritaNordbanken, Svenska Handelsbanken en HSBC scoren op twee facetten positief (milieubeleid en kwalitatieve milieuzorg).

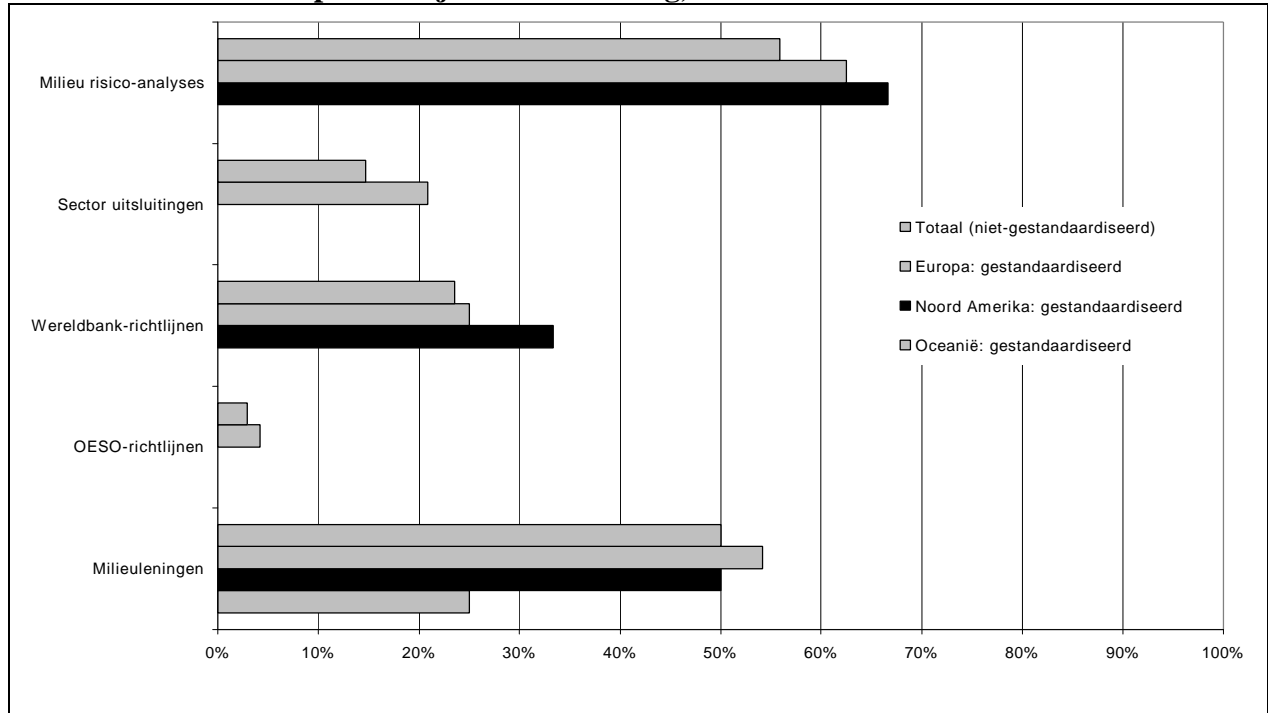
Qua milieubeleid kan een onderscheid worden gemaakt in banken die een volwaardig milieubeleid kennen (minimaal een pagina) en dit apart publiceren of in een verslag opnemen (44%) en banken die hun ambitie en beleid ten aanzien van milieu of duurzaamheid in enkele zinnen in het financiële jaarverslag vermelden (18%). Opvallend is, dat vooral de Noord-Amerikaanse banken een volwaardig milieubeleid kennen (50 procent); een beperkte verwoording komt hier niet voor. 46 procent van de Europese banken kent een volwaardig milieubeleid, terwijl 21 procent het met enkele woorden in het financiële verslag doet. Verder is opvallend dat UniCredito, BSCH, Royal Bank of Canada en Bank of Montreal ondertekenaars zijn van de UNEP-verklaring, maar geen milieubeleidsverklaringen (volledig dan wel beperkt) kennen. Hieruit volgt dat ondertekening van de UNEP-verklaring geen vanzelfsprekendheid is voor het voeren van een milieubeleid. Het kan echter ook betekenen dat deze banken de verklaring als hun milieubeleid beschouwen (zoals Dresdner bijvoorbeeld doet in haar milieuverslag); zij rapporteren daar echter alle vier niet over. Andersom wil het voeren van een milieubeleid uiteraard nog niet zeggen dat een bank ook de verwoording van de UNEP-verklaring onderschrijft. Bank of America behoort volgens sommigen bijvoorbeeld tot de koplopers onder de grootbanken wat betreft milieuzorg, maar heeft echter (vooralsnog) de UNEP-verklaring niet willen ondertekenen.

4.3 Milieuzorg in de praktijk: producten en risicomanagement

4.3.1 Milieurisico analyses en richtlijnen

Figuur IV geeft inzicht in hoe internationale banken in de praktijk omgaan met milieurisico-aspecten bij kredietverlening. Dergelijke risico's kunnen zich in drie vormen manifesteren. Ten eerste kunnen zij resulteren uit continuïteitsproblemen van een klant ten gevolge van milieu-aspecten. Er kan hierbij een onderscheid worden gemaakt in een verslechterde terugbetaalcapaciteit van de klant en een lagere waarde van de door hem gestelde zekerheden, welke volgen uit milieu-aspecten. Ten tweede kunnen dergelijke risico's voortvloeien uit directe aansprakelijkheid van banken voor milieuschade die door kredietnemende klanten is veroorzaakt. Bankiersaansprakelijkheid voor bodemvervuiling is een belangrijk voorbeeld. Ten derde kunnen reputatierisico's onderscheiden worden die voortvloeien uit negatieve publiciteit met betrekking tot de financiering van milieuschadelijke projecten of bedrijven. Uiteraard kunnen deze drie risico's zich ook gelijktijdig manifesteren.

FIGUUR IV Milieu-aspecten bij kredietverlening, 1998-2000

Van de banken kijkt 56 procent nauwgezet naar milieu-aspecten in de kredietverlening en bij financieringen. Dit percentage is lager dan verwacht, aangezien milieurisico's sinds begin jaren negentig volop in de aandacht van banken zijn en de kern van bankieren raken. Aangezien in de VS CERCLA tot faillissementen onder banken leidde, is het opvallend dat niet alle Noord-Amerikaanse banken milieurisico analyses uitvoeren. Bij Chase Manhattan en Bank of Montreal kon hierover niets worden gevonden. Citigroup is van alle banken het meest transparant en biedt volop inzicht in de geboekte verliezen en gemaakte reserveringen voor milieurisico's (alhoewel uitsluitend met betrekking tot de milieurisico's van haar verzekeringsactiviteiten). Geen enkele bank in Oceanië, België, Frankrijk en Italië voert milieurisico analyses uit. Afgezien van BSCH kennen alle andere banken een milieurisicobeleid in de kredietverlening.

Uitsluitend binnen de groep banken die aangaven expliciet rekening te houden met het bestaan van milieurisico's, komen meer offensieve banken voor die ook formeel een of meerdere sectoren of activiteiten uitsluiten van financiering (15 procent) en/of expliciet de richtlijnen van de Wereldbank (24 procent) en/of de OESO (3 procent) hanteren bij financiering van projecten/bedrijven in ontwikkelingslanden of landen in transitie. Uitsluitend HSBC hanteert de algemene OESO-richtlijn, terwijl zij echter weer niet verwijst naar de sectorspecifieke Wereldbank-richtlijn. Banken die wel de Wereldbank-richtlijn hanteren bij hun internationale activiteiten zijn Citigroup, Bank of America, Deutsche Bank, HypoVereinsbank, ABN AMRO, Rabobank, UBS en Credit Suisse. Noord-Amerikaanse banken zijn meer geneigd deze richtlijnen te hanteren dan hun Europese collega's (gestandaardiseerd).

Anderzijds zijn het uitsluitend Europese banken die expliciet enkele sectoren of activiteiten aangeven welke zij niet zullen financieren. Qua sectoruitsluitingen valt de Rabobank op met haar gedragscode met betrekking tot financiering van genetisch gemodificeerde organismen (GMOs). Deutsche Bank geeft aan geen projecten/bedrijven te willen financieren "it believes pose serious threats to the environment" (Deutsche Bank, 2000, p.22); HypoVereinsbank kent

een soortgelijke formulering. HSBC sluit defensie materiaal en landmijnen uit en NatWest sluit financiering van projecten uit die tot destructie van de tropische regenwouden (kunnen) leiden. Het uitsluiten van sectoren/activiteiten is binnen banken nog een teer onderwerp. De banken die erover spreken haasten zich in het jaarverslag te vermelden dat het strikt naleven van het uitsluitingsbeginsel in de financiële wereld niet altijd mogelijk is. Vooral bij investment banking activiteiten is niet altijd exact helder waar het geld terecht komt, zeker indien de investering via diverse financiële intermediairs loopt. Maar bovenal geldt, dat uitsluiting veelal betekent, dat een andere bank het project financiert. Het is soms beter dat de offensieve bank dan wel financiert en nog enige invloed kan uitoefenen op de gevolgen voor het milieu. In dit licht valt op dat Bank of America aangeeft niet in directe of indirecte zin betrokken te (willen) zijn bij de bouw van de Three Gorges Dam in China, terwijl Société Générale juist vermeldt (en naar het lijkt met trots) wel betrokken te zijn bij dit project¹⁶.

De vraag is of het nastreven van het uitsluiten van gehele sectoren verstandig is. Enerzijds zijn er wellicht sectoren/activiteiten te benoemen die in de praktijk door de voltallige gerenommeerde financiële instellingen zullen worden uitgesloten, zoals drugshandel en de directe kaalslag van tropisch regenwoud. Anderzijds zullen vele projecten/activiteiten zo specifiek zijn dat meer generieke criteria voor financiering op een project-bij-project basis beter de weg kunnen wijzen (in plaats van het uitsluiten van gehele sectoren). Indien een bank bijvoorbeeld wapenproducenten niet zou willen financieren, hoe zal zij dan een kredietaanvraag dienen te beschouwen van een bedrijf dat voor 2 procent van haar omzet onderdelen levert voor een wapenproducent? Sommige banken kennen daarom (generieke) gedragscodes voor het personeel ten aanzien van financiering. ING heeft bijvoorbeeld een set uitgebreide 'Business Principles' en HSBC heeft een brochure gepubliceerd met haar standpunt ten aanzien van 'Responsible Financing'. Transparantie over de gemaakte beleids- en investeringsafwegingen zou het imago van de financiële sector ten goede kunnen komen.

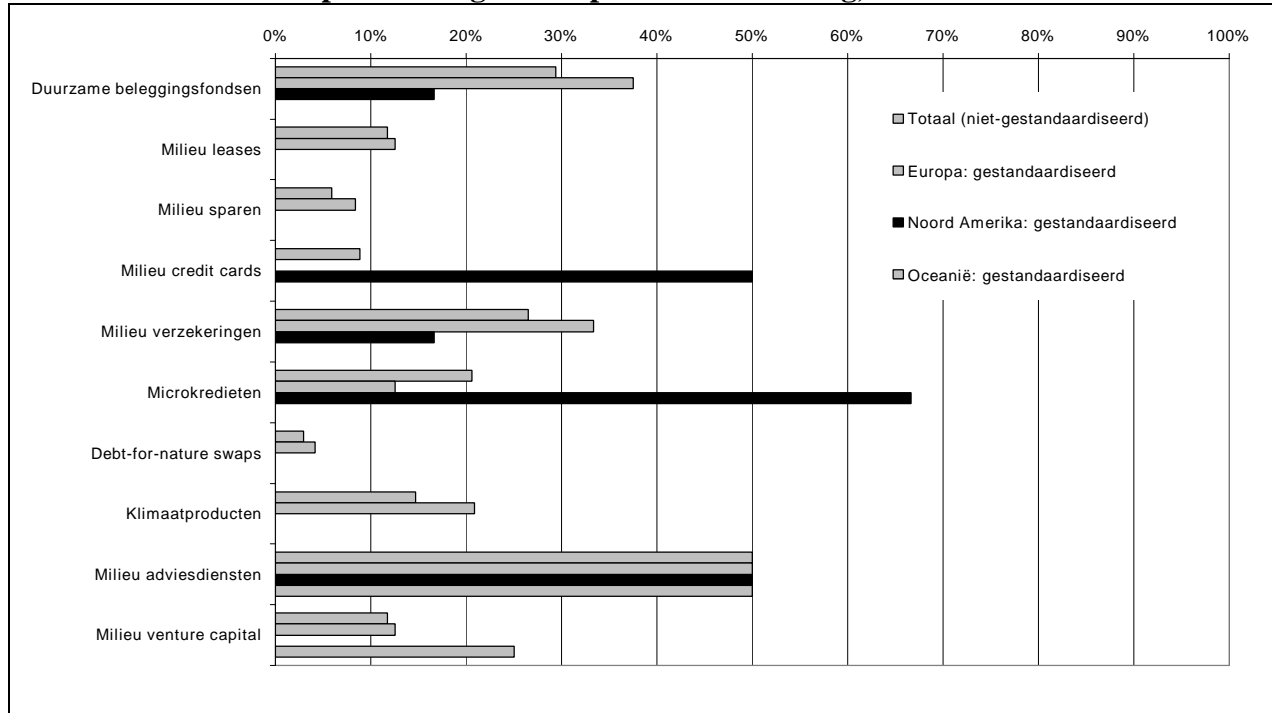
De helft van alle banken heeft specifieke milieuleningen in haar dienstenpakket. Over het algemeen kennen dergelijke producten favoriete voorwaarden en/of tarieven voor specifieke milieu-investeringen. Dergelijke producten zijn zeer populair in Europa en Noord-Amerika. Met uitzondering van Australië en Zwitserland is er in ieder land minimaal één bank die een milieulening aanbiedt. In totaal hebben negen banken een milieulening zonder staatssteun (waarvan vijf banken binnen Europa). NatWest heeft hiervoor bewust een deel van de winst gereserveerd (33 miljoen Euro) om zo aan bedrijven tegen relatieve gunstige tarieven een lening ten behoeve van milieuverbeterprojecten te kunnen aanbieden (NatWest, 1998, p.13). Binnen Europa bieden 10 banken een milieulening met garantie van het European Investment Fund (EIF) aan. Het EIF geeft deelnemende banken (gratis) een garantie tot circa 50 procent van een commerciële lening voor milieuprojecten van het MKB. De bank biedt dergelijke milieuleningen tegen relatief gunstige voorwaarden aan, zoals een 0,5 tot 1 procent lagere interest.

4.3.2 Financiële producten gericht op milieuzorg

Naast milieuleningen kan een bank haar cliënten een brede range van producten en diensten aanbieden gericht op duurzaamheid. Figuur V geeft een totaalbeeld van dergelijke door de geselecteerde banken aangeboden financiële producten en diensten.

¹⁶ De omvang van dit project is ongeëvenaard en heeft tot veel kritiek geleid. De Wereldbank heeft uiteindelijk besloten het project (of delen daarvan) niet te financieren (Kearins en O'Malley, 2001).

FIGUUR V Financiële producten gericht op milieuverbetering, 1998-2000

Heden ten dage wordt een breed scala aan duurzame beleggingsfondsen door banken aangeboden. De meeste fondsen investeren in beursgenoteerde bedrijven, sommige investeren in projecten of niet-genoteerde bedrijven (private equity). Voorbeelden zijn fondsen die investeringen in bepaalde bedrijven uitsluiten (negatieve screening), investeren in eco pioniers of koplopers (positieve screening) of investeren in de best presterende bedrijven op milieu en/of sociale criteria binnen een sector (best-of-class benadering). Tien banken bieden klanten de mogelijkheid te beleggen in dergelijke fondsen (gezamenlijk 29 procent van de geselecteerde banken). Europese banken zijn het meest actief in dit veld. Er bestaan echter duidelijke verschillen tussen banken. Alle Zwitserse, Duitse en Nederlandse banken zijn in dit veld actief. De Nederlandse banken worden gesteund door fiscale faciliteiten van de overheid. In het kader van deze Fiscale Groenregeling (zie Van Belleghem, 2001) hebben twee banken een groen spaarproduct ontwikkeld (ING en Rabobank) en ABN AMRO een beursgenoteerd beleggingsfonds. De genoemde spaarproducten zijn tevens de enige milieuspaarproducten die door de 34 banken worden aangeboden. Zowel bij de fiscale groenregeling als bij de introductie van best-in-class beleggingsfondsen is er binnen Nederland sprake van peer pressure. Op beide terreinen heeft de Rabobank de leidende rol genomen; de twee andere volgden snel met een vergelijkbaar beleggingsproduct. Ook Zwitserse banken zijn op de markt van duurzame beleggingsfondsen zeer actief. UBS heeft inmiddels vier fondsen: een milieupioniersfonds, een eco-performance fonds, een nieuw best-in-class fonds volledig gericht op de Japanse markt ("Dr Eco") en een Fuel Cell Basket voor haar investment banking activiteiten. Daarmee zet UBS duidelijk de toon. Dresdner, Citigroup en ING bieden aan (welgestelde) klanten de mogelijkheid een individuele duurzame portefeuille samen te stellen. Société Générale heeft haar 'Bull Ethical Certificate' op de markt gebracht, Hypo Vereinsbank biedt (naast een aandelenfonds) indexcertificaten op de 'Dow Jones Sustainability Group World Index' aan en Deutsche Bank is tenslotte custody bank voor het 'WWF Panda Return Fund'.

Milieu leases worden uitsluitend door Europese banken aangeboden. Naast Deutsche Bank, zijn alle Nederlandse banken actief op de markt voor milieu leases (gezamenlijk 12 procent van

de geselecteerde banken). In Nederland hangt dit samen met faciliteiten van de overheid. Het voordeel van leasen voor bedrijven is dat grote kapitaaluitgaven vermeden kunnen worden. Voor banken is het een minder risicovolle manier van financieren, aangezien zij juridisch eigenaar van het goed blijven. Leasing is dus een alternatief voor reguliere kredietverlening. Waar de investering in bijvoorbeeld windenergie uit oogpunt van financiering een probleem is, kan leasing uitkomst bieden. Slechts drie banken (9 procent; en alledrie Noord-Amerikaanse banken) kennen een op milieu gerichte credit card: Royal Bank of Canada geeft een ‘WWF Visa Affinity Card’ uit en Citigroup een ‘Environmental Defense Platinum Master Card’. In beide gevallen wordt per aankoop door de bank een donatie gedaan aan een goed doel naar keuze van de klant (gratis voor de klant). Bank of America biedt haar klanten ‘check boxes’ aan, waarbij de consument per cheque iets extra’s betaalt, dat geschonken wordt aan een goed doel van individuele keuze. Een activiteit die weinig vergt van de kern van financiële dienstverlening is het aanbieden van milieu-adviesdiensten aan (industriële) klanten. De helft van de banken is op dit vlak actief; dit percentage is in alle wereldregio’s hetzelfde. Dit loopt uiteen van het uitbrengen van brochures voor het realiseren van energiebesparing tot consultancy op maat en op locatie. Unicredito en NatWest zijn op dit vlak het meest geavanceerd.

Evenals beleggingsfondsen zijn verzekeringen een product dat relatief veelvuldig een milieuvariant kent. Veel banken bieden klanten de mogelijkheid aan een verzekering af te sluiten ten behoeve van opgelopen en/of veroorzaakte milieuschade van of aan derden (26 procent). Geen van de banken in Oceanië voert een dergelijk product en in Noord-Amerika is alleen Citigroup op dit terrein actief. Binnen Europa valt Nederland op. Elk van de Nederlandse banken biedt een milieuschadeverzekering aan haar klanten aan. In Nederland hebben de verzekeraars gezamenlijk een innovatief verzekeringsproduct ontwikkeld dat vervolgens door alle banken wordt aangeboden (alhoewel Fortis hier achterblijft¹⁷). De Nederlandse banken zijn ook All Finance instellingen, waarvoor verzekeringsactiviteiten een belangrijk onderdeel zijn van de totale financiële dienstverlening. Indien wordt gecorrigeerd voor de vraag of de individuele banken in de steekproef verzekeringen wel tot de kernactiviteit rekenen, dan biedt 69 procent van de relevante instellingen een milieuverzekering aan haar klanten aan. Kortom, de overgrote meerderheid van de banken, die ook verzekeringsproducten aanbieden, is offensief op het terrein van milieu.

4.3.3 Tot slot

In tabel I wordt een overzicht gegeven van enkele producten en diensten die de individuele banken aanbieden. De lijst is niet uitputtend. Individuele banken die echter een product aanbieden dat wel was opgenomen in figuur V, maar niet in tabel I zijn bovenstaand elk afzonderlijk vermeld.

TABEL I Financiële producten en diensten van individuele banken, 1998-2000

	<i>Milieu risico analyse</i>	<i>Milieu lening</i>	<i>Micro krediet</i>	<i>Duurzaam fonds</i>	<i>Milieu leasing</i>	<i>Milieu verzekering</i>	<i>Milieu advies dienst</i>	<i>Klimaat product</i>	<i>Milieu venture capital</i>
Noord-Amerika									
<i>Royal Bank Canada</i>	X	X	X				X		
<i>Can.Imp.Bank Com.</i>	X								
<i>Bank of Montreal</i>									

¹⁷ Fortis wordt (analoog aan de indeling van The Banker, juli 2000) tot de Belgische banken gerekend, alhoewel zij tot 2001 in zowel België als Nederland een hoofdkantoor heeft. Fortis is de vierde bank (naar activa) op de Nederlandse markt.

<i>Citigroup</i>	X	X	X	X		X	X		
<i>Bank of America</i>	X	X	X				X		
<i>Chase Manhattan</i>			X						
Europa									
<i>Bank Austria</i>	X	X					X		
<i>Fortis Bank</i>									
<i>KBC Bank</i>		X				X			
<i>MeritaNordbanken</i>	X	X					X		
<i>BNP Paribas</i>									
<i>Crédit Agricole</i>		X							
<i>Société Générale</i>				X					
<i>Deutsche Bank</i>	X	X	X	X	X	X	X	X	X
<i>HypoVereinsbank</i>	X	X		X			X		
<i>Dresdner Bank</i>	X			X			X		
<i>Banca Intesa</i>		X							
<i>UniCredito</i>		X				X	X		
<i>SanPaolo IMI</i>									
<i>ABN AMRO</i>	X			X	X	X	X		
<i>ING Group</i>	X	X		X	X	X	X	X	
<i>Rabobank Group</i>	X	X	X	X	X	X	X	X	X
<i>BSCH</i>									
<i>BBVA</i>	X	X							
<i>Handelsbanken</i>	X								
<i>UBS</i>	X			X			X	X	X
<i>Crédit Suisse Group</i>	X			X		X	X	X	
<i>HSBC Holdings</i>	X								
<i>Barclays Bank</i>	X	X							
<i>NatWest Bank</i>	X	X	X			X	X		
Oceanië									
<i>Nat. Australia Bank</i>							X		
<i>Bank Tokyo Mits.</i>									
<i>Fuji Bank</i>									X
<i>Sumitomo</i>		X					X		
<i>Aantal banken</i>	19	17	7	10	4	9	17	5	4

De meeste hierboven besproken producten passen bij banken met een offensieve houding ten aanzien van duurzaamheid. Banken die duurzaam willen bankieren zullen nog een stap verder gaan en innovaties stimuleren en zelf innoveren om een oplossing trachten te bieden voor uiteenlopende aspecten van het duurzaamheidsvraagstuk. Activiteiten die hierbij passen zijn venture capital ten behoeve van duurzame innovaties, microkrediet (met name in ontwikkelingslanden), debt-for-nature swaps en klimaatproducten¹⁸. Er zijn wellicht nieuwe financiële innovaties nodig om oplossingen te bieden voor zowel het schuldenvraagstuk als het knellende natuurbehoud in ontwikkelingslanden.

Microkrediet is een zeer interessant instrument om de allerarmsten te bereiken die veelal niet in aanmerking komen voor reguliere bankdiensten. Microkrediet biedt hun de financiële mogelijkheden de armoedeval te ontstijgen (World Bank, 1996). Zeven banken (21 procent) zijn actief op het terrein van microkredieten (vier Noord-Amerikaanse, drie Europese en geen

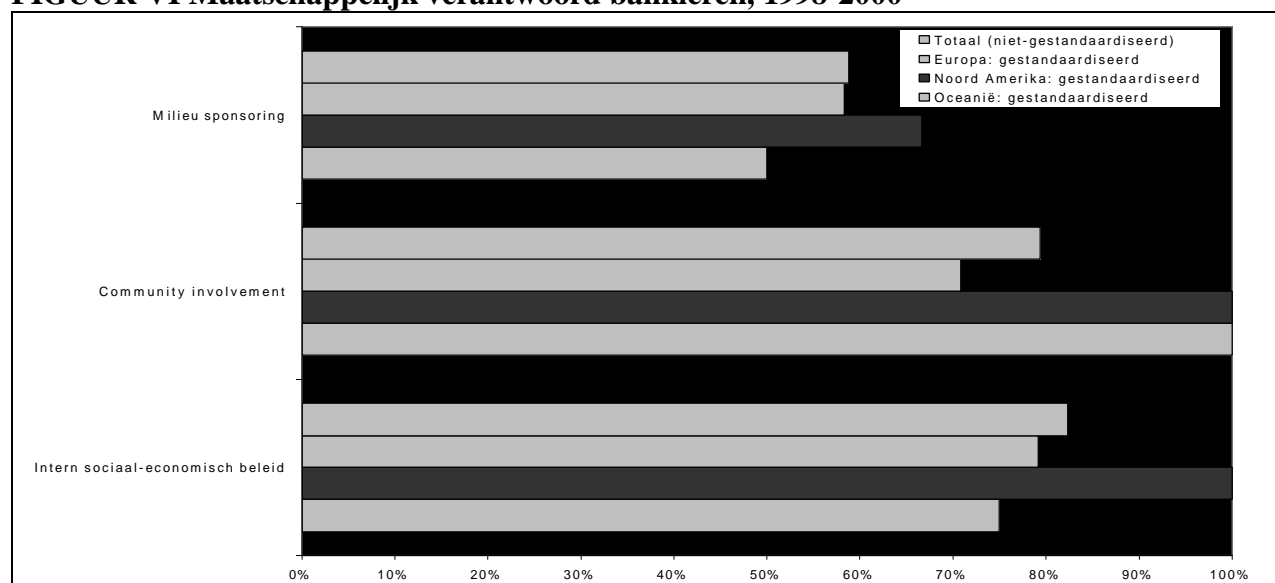
¹⁸ Het idee achter een debt-for-nature swap is dat een hoge-risico lening, meestal aan een overheid in een ontwikkelingsland en gewaardeerd ver beneden haar nominale waarde, wordt kwijtgescholden. Als tegenprestatie stopt de debiteur een veelal proportioneel bedrag in lokale valuta in een milieuproject in het eigen land, zoals een natuurpark. Van de geselecteerde banken heeft alleen Deutsche Bank in dergelijke swaps een rol gespeeld. Zie verder World Bank (1998, p.91) voor een overzicht van dergelijke swaps.

Oceanische banken), alhoewel slechts vier banken dit financiële product in ontwikkelingslanden toepassen (Royal Bank of Canada, Citigroup, Deutsche Bank en Rabobank). Diverse innovatieve ontwikkelingen, gericht op een duurzame ontwikkeling van de samenleving, bevinden zich nog in een wordingsproces. Dit hangt samen met het feit, dat de nieuwe technologie doorgaans nog niet in de praktijk is getoetst, dat er nog geen bestaande markt voor is, dat de terugverdientijd van investeringen te lang is en, mede daardoor, dat het financiële rendement op korte termijn (nog) te laag is. Venture capital is hier een uitermate geschikt financieel instrument om duurzaamheid te bevorderen. Slechts vier banken zetten dit instrument gericht in: Deutsche Bank, Rabobank, UBS en Fuji Bank. Een heel nieuw terrein zijn financiële producten en innovaties ten behoeve van het internationale klimaatbeleid (klimaatproducten; zie Jeucken, 2000). Dit veld is nog zeer nieuw en uitsluitend de vooruitziende banken zijn hier al actief (15 procent; alle Europees).

4.4 Sociaal-economische activiteiten en sponsoring

Dat voor veel banken de sociale component de laatste jaren naast milieuzorg een rol is gaan spelen in het nastreven van duurzaamheid, blijkt uit de scores in figuur VI. Het gaat hier veelal om vormen van liefdadigheid en sponsoring, zoals bijvoorbeeld ten behoeve van natuur en milieu. Dit is een terrein waarop bijna 60 procent van alle hier onderzochte banken actief is. De verschillen tussen de regio's zijn hier niet erg groot. Uit de figuur blijkt verder dat voor Noord-Amerika en Oceanië 'community involvement' een groot goed is. In beide regio's zijn alle banken op dit vlak actief (voor Europa is dit 71 procent). 'Community involvement' omvat het ondersteunen van vrijwilligersprojecten (al dan niet met betrokkenheid van medewerkers), investeringen in en sponsoring van sociale activiteiten in lokale gemeenschappen. Voor banken die actief zijn op de binnenlandse markt van de VS bestaat hier zelfs een wettelijke prikkel toe (de zogenoemde Community Reinvestment Act). Tenslotte is gekeken hoe de 34 geselecteerde banken hun sociaal beleid vormgeven en uitvoeren binnen de eigen onderneming. Interne sociaal-economische activiteiten omvatten bijvoorbeeld gerichte trainingen, gelijke carrièrekansen van mannen en vrouwen en personeelsaandelenregelingen. Het totale percentage van banken die op de een of andere wijze actief zijn in dit veld is 82. Noord-Amerika scoort hier wederom 100 procent.

FIGUUR VI Maatschappelijk verantwoord bankieren, 1998-2000

5 Integraalscore voor duurzaamheid en bankieren

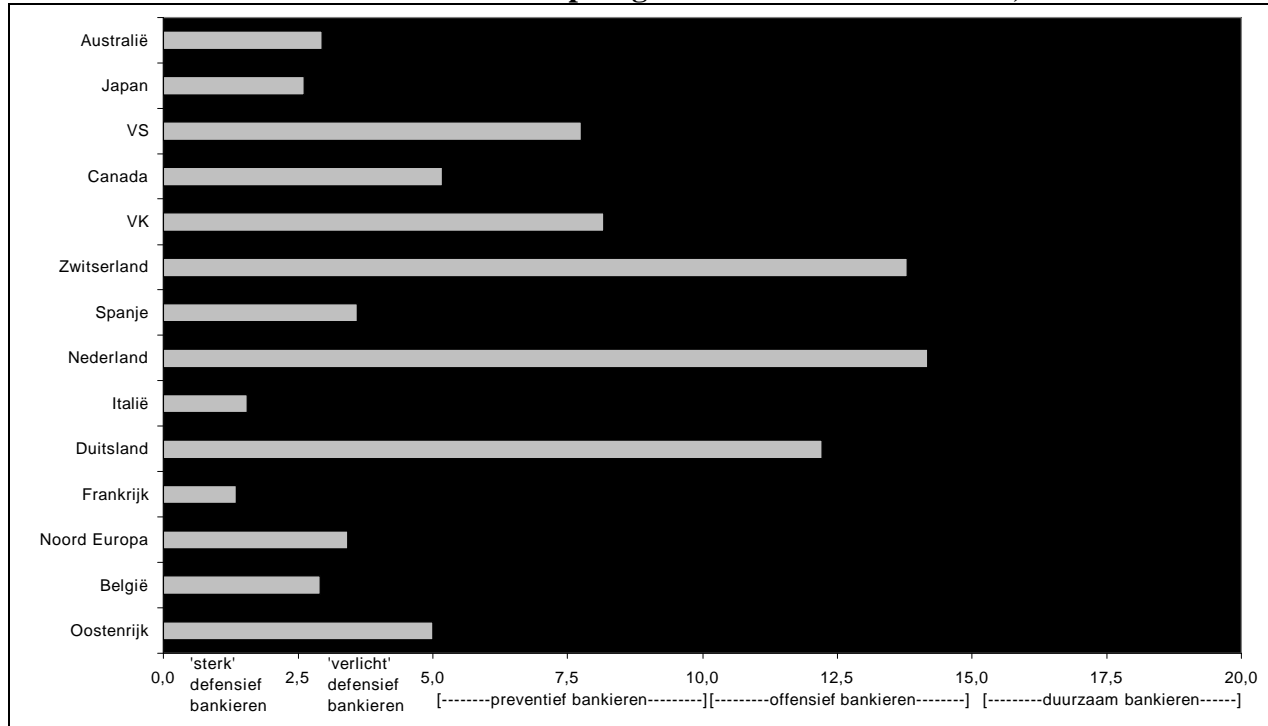
In dit artikel zijn belangrijke verschillen tussen regio's, landen en banken naar voren gekomen op het terrein van duurzaam bankieren. Op een breed scala facetten is geanalyseerd waar banken op dit moment staan. Het beeld in de vorige paragrafen is gemengd, zowel tussen banken als voor iedere bank afzonderlijk. Om een beter beeld te krijgen zou een integraalscore, gebaseerd op het model in paragraaf 2, uitkomst kunnen bieden. Dat wil zeggen dat met de resultaten uit de vorige paragrafen één eindscore kan worden berekend, waarop de banken kunnen worden geschaald in defensief, preventief, offensief of duurzaam bankieren¹⁹.

Het totaalbeeld laat dan zien dat er een groep van tien koplopers bestaat (30%) die zeer pro-actief zijn. De koplopers kunnen worden opgedeeld in duurzaam bankieren (6%) en offensief bankieren (24%). Daarnaast bestaat er een groep met zes volgers (18 procent) en een groep met achttien achterblijver (53%). De meerderheid van de banken neemt kortom een defensieve houding ten aanzien van milieu aan. Deze groep achterblijvers is opgesplitst in twee groepen (ieder 26 procent): 'sterk' defensief en 'verlicht' defensief. Bij de verlicht defensief bankierende banken kunnen tendensen worden gevonden die wijzen op een beweging naar een meer preventieve benadering. Binnen elke van de drie hoofdgroepen is sprake van peer pressure, alhoewel deze binnen de kopgroep het meest zichtbaar is door de (nieuwe) producten die op de markt gebracht worden en spoedig door anderen gevolgd worden. Peer pressure is ook zichtbaar in communicatieve uitingen.

Regionaal bestaan er belangrijke verschillen. De gemiddelde score in Oceanië is defensief en in Noord-Amerika en Europa preventief. Figuur VII geeft een beeld van de verschillen tussen landen ten aanzien van duurzaamheid en bankieren. Opgemerkt zij, dat voor de meeste landen geldt dat de geselecteerde banken geaggregeerd een aanzienlijk marktaandeel in de binnenlandse markt hebben. Dit geldt in het bijzonder voor Nederland: de drie geselecteerde banken hebben (op basis van bancaire activa) een gezamenlijk marktaandeel in de Nederlandse markt van circa 80 procent.

¹⁹ Voor de methodiek van de integraalscore wordt verwezen naar Jeucken (2001, pp.255-257). Opgemerkt zij, dat een dergelijke index niet de relatieve milieubelasting van de individuele banken weerspiegelt. Dat wil zeggen dat de milieubelasting van een bank met een relatief lage integrale score beter kan zijn dan die van een bank met een gunstige en hoge integrale score. Kortom, deze paragraaf geeft een integraal beeld van hoe actief individuele banken zijn en doet als zodanig geen kwalitatieve uitspraken.

FIGUUR VII Verschillen tussen landen op weg naar duurzaam bankieren, 1998-2000

* Zweden en Finland zijn geaggregeerd en gelabeld als 'Noord Europa'.

Uit figuur VII blijkt, dat alle koplopers uit Europa komen. Duurzaamheid en milieu staat bij banken in Europa kennelijk relatief het hoogst op de beleidsagenda. Culturele en wettelijke verschillen en verschillen in marktkrachten kunnen hier een verklaring bieden. De verschillen in deze factoren zijn overigens ook doorslaggevend voor de uiteenlopende scores binnen Europa. Een culturele factor is het grotere gewicht dat in Europa aan milieu wordt geschonken; in het bijzonder in Noordwest-Europa. In Noord-Amerika en Oceanië ligt de nadruk juist op 'community involvement'. Bovendien heeft in Noord-Amerika (en in beperktere mate in Oceanië) milieuzorg veeleer iets met liefdadigheid te maken dan met strikt zakelijke of bedrijfsideologische drijfveren, zoals dat in Europa het geval is. Dit is vooral zichtbaar bij sociale activiteiten (figuur VI), maar ook in producten scoren Noord-Amerikaanse banken alleen beter voor die producten waar een element van liefdadigheid in zit (zoals credit cards²⁰). Verder is de rol van de overheid op het sociale vlak in continentaal Europa van oudsher groter en zijn de sociale verschillen kleiner dan in Angelsaksische landen. Sociale vraagstukken hebben daarom bij Angelsaksische landen een hogere prioriteit. Bovendien maken Europese overheden veelvuldiger gebruik van marktinstrumenten die banken prikkelen om op milieu gerichte financiële producten te ontwikkelen. Nederland is hier het leidende voorbeeld. Paradoxaal, hanteren de overheden in de VS en het VK steeds vaker regulering als een instrument om de rol van banken richting duurzaamheid te stimuleren of af te dwingen. Tabel II geeft de totaalscores van elk van de individuele banken weer²¹.

²⁰ In 1998 gaven Amerikaanse banken aan milieu- en sociale aspecten de volgende rangorde: risicomangement, interne vergroening, verantwoordelijkheid voor de gemeenschap, groene marketing en groene/duurzame producten. Bron: 1998 UNEP Banken Rondetafel (http://www.unep.ch/etu/finserv/fin_home.htm).

²¹ De tabel doet geen harde uitspraken over de kwaliteit van individuele banken ten aanzien van duurzaamheid. Dat twee grote banken een score hebben die past bij duurzaam bankieren, is een overschatting doordat in de methodiek geen elementen zijn opgenomen die expliciet horen bij duurzaam bankieren en ook als zodanig zwaar wegen. Indien hiermee rekening wordt gehouden en de integraalscore wordt verdeeld in drie hoofdgroepen (dat wil zeggen er wordt geabstraheerd van de duurzame fase), dan bankiert 62% defensief, 24% preventief en 15% offensief. Toch zullen banken die 'duurzaam'

TABEL II Integrale duurzaamheidscores individuele banken, 1998-2000

<i>Fase/bank/land</i>	<i>Totaalscore</i>	<i>Fase/bank/land</i>	<i>Totaalscore</i>
‘Sterk’ defensief bankieren		Preventief bankieren	
SanPaolo IMI (Italië)	0,0	Bank Austria (Oostenrijk)	5,0
BNP Paribas (Frankrijk)	0,6	BBVA (Spanje)	5,1
Bank of Tokyo-Mitsubishi (Japan)	0,9	HSBC Holdings (VK)	5,4
Société Générale (Frankrijk)	1,4	Barclays Bank (VK)	8,0
Banca Intesa (Italië)	1,7	Dresdner Bank (Duitsland)	8,0
Bank of Montreal (Canada)	1,9	Citigroup (VS)	9,4
Crédit Agricole (Frankrijk)	2,1	Offensief bankieren	
BSCH (Spanje)	2,2	Royal Bank of Canada (Canada)	10,1
Chase Manhattan (VS)	2,3	NatWest (VK)	11,2
‘Verlicht’ defensief bankieren		ABN AMRO (Nederland)	11,3
Fortis Bank (België)	2,8	Bank of America (VS)	11,6
UniCredito Italiano (Italië)	3,0	HypoVereinsbank (Duitsland)	11,8
National Australia Bank (Australië)	3,0	ING Groep (Nederland)	13,4
Fuji Bank (Japan)	3,0	Crédit Suisse Group (Zwitserland)	13,6
KBC Bank (België)	3,1	UBS (Zwitserland)	14,1
Svenska Handelsbanken (Zweden)	3,1	Duurzaam bankieren	
CIBC (Canada)	3,6	Deutsche Bank (Duitsland)	17,0
MeritaNordbanken (Finland)	3,8	Rabobank Groep (Nederland)	17,9
Sumitomo (Japan)	4,0	MAXIMUM	20,0

6 Tot slot

Ter afsluiting is gezocht naar een verband tussen het profiel en de prestaties van banken en de fasen waarin zij zijn ingedeeld. Een tweezijdige Pearson correlatietest is uitgevoerd op basis van de individuele data per bank. Tabel III geeft gemiddelde waarden per fase aan voor de onderscheiden dimensies²². Een verband is gezocht voor de fase van duurzaam bankieren en efficiëntie en omvang (in activa) van de bank en de mate waarin de bank internationaal opereert (zie Jeucken, 2001, voor de onderliggende data). Alhoewel de correlatie zwak is, is voor elk van deze dimensies een significant verband gevonden, dat voorzichtig geïnterpreteerd dient te worden. Geen correlatie (r) is gevonden voor de mate van winstgevendheid en de duurzaamheidsfase van de bank ($r = 0,08$). Ook is geen correlatie (op het 5% significantieniveau) gevonden voor de duurzaamheidsfase en het aantal medewerkers ($r = 0,3$) en het aantal landen waarin de bank actief is ($r = 0,25$).

TABEL III Relatie tussen profiel banken en duurzaamheidsfasen, 1998-2000

<i>Fase (aantal banken)</i>	<i>gemiddelde efficiëntie %</i>	<i>Gemiddelde activa, (EUR, mln)</i>	<i>Gemiddelde mate van internationale focus, %</i>
‘Sterk’ defensief (9)	63,2	389.581	26%
‘Verlicht’ defensief (9)	59,7	260.522	21%
Preventief (6)	65,4	411.031	37%
Offensief/duurzaam (10)	69,0	474.255	41%
<i>Offensief (8)</i>	66,7	452.683	41%
<i>Duurzaam (2)</i>	78,0	560.542	43%
Correlatie coëfficiënt (significantie niveau)	0,41 (1,6%)	0,35 (4,2%)	0,45 (0,8%)

scoren bij de gehanteerde classificatie van vier hoofdgroepen, waarschijnlijk als visie of missie hebben dat duurzaam bankieren onontkoombaar is. Een clusteranalyse komt tot dezelfde vijf groepen als gepresenteerd in de tabel.

²² Voor de mate van efficiency is de kosten-baten ratio genomen (des te hoger de ratio, des te minder efficiënt). Als indicator voor de mate van internationale focus is het aandeel van buitenlandse activa in de totale activa van de bank genomen (des te hoger het percentage, des te groter de internationale focus). Waar deze informatie niet voorhanden was zijn andere indicatoren gehanteerd, zoals het winstaandeel van de buitenlandse activiteiten in de totale winst van de bank.

Het valt op dat duurzaam bankieren niet bij de meest efficiënte banken wordt teruggevonden. Uiteraard speelt de geringe omvang van de groep banken hier een belangrijke nuancerende rol. Grosso modo bestaat er een opwaartse lijn van defensief naar offensief bankieren. Kennelijk gaat (interne) milieuzorg in eerste instantie vooral gepaard met netto kosten. Waar pro-actieve banken van ondernemingen graag willen weten wat de kosten en baten van milieuzorg zijn, zouden banken het voorbeeld kunnen geven en hier een beter inzicht in kunnen bieden. Geen enkele van de 34 banken bood hierin ruim inzicht. Indien deze informatie wel door banken zou worden gegeven, zou de genoemde tendens ontkracht of juist bevestigd kunnen worden.

Vooraf grote en/of zeer internationaal opererende banken zullen in de media en door NGOs kritisch worden gevolgd ten aanzien van hun rol en bijdrage aan duurzaamheid. Zij genieten de meeste bekendheid en vervullen voor velen een symboolfunctie voor het grootkapitaal. Om die reden is gekeken naar een verband tussen schaal (in activa), mate van internationalisering en de fase naar duurzaam bankieren. In tabel III kan voor deze beide facetten een opwaartse lijn worden geconstateerd richting duurzaam bankieren. Dat wil zeggen dat des te groter en des te meer internationaal, des te hoger de integrale duurzaamheidscore. Een uitzondering zijn de banken die ‘sterk’ defensief zijn georiënteerd. Opvallend is dat de gemiddelde schaal en de mate van internationalisering van de banken in deze groep groter zijn dan van de groep die ‘verlicht’ defensief bankiert. Juist de grote en internationaal opererende achterblijvers lopen een toenemend risico reputatieschade op te lopen.

Tenslotte maakte de empirische studie het nodig een extra fase aan het model uit paragraaf 2 toe te voegen. Blijkbaar kan de defensieve fase verdeeld worden in een subfase bestaande uit banken die geheel niet actief zijn met betrekking tot duurzaamheid (‘werkelijk’ of sterk defensief) en een subfase bestaande uit banken die weliswaar activiteiten ondernemen maar niet de kostenbesparingen van de preventieve fase noch de additionele opbrengsten van de offensieve fase zien. Nader theoretisch en empirisch onderzoek zal dit onderscheid dienen te verklaren. Nader onderzoek is nodig om de verbanden tussen deze factoren en de conclusies van voorgaande paragrafen te doorgronden. Een grotere onderzoekspopulatie en een groter aantal banken per land en per fase is hiervoor noodzakelijk. Verder onderzoek zou ook de kwaliteit van het door banken gerapporteerde kunnen onderzoeken of interviews kunnen toevoegen aan de methodologie van dit artikel. Dit kan ook eventuele gaten in de gepresenteerde activiteiten van individuele banken blootleggen. De volgorde in tabel II zou kunnen wijzigen ten gevolge van dergelijke gaten of kwaliteitsaspecten van het door banken gerapporteerde. Vervolgonderzoek zou zich ook kunnen richten op de activiteiten van kleinere (ethische) banken en banken uit ontwikkelingslanden en deze te vergelijken met respectievelijk die van de grotere banken en banken uit ontwikkelde landen.

Literatuur

- *the Banker* (2000), Top 1000 World Banks, July 2000, pp.178-182
- Barta, J. and V. Éri (2001), Environmental attitudes of banks and financial institutions, in: J.J. Bouma, M.H.A. Jeucken and L. Klinkers, *Sustainable Banking - The Greening of Finance*, pp.120-132, Greenleaf, Sheffield
- Bellegem, T. van (2001), Green Fund System in the Netherlands, in: J.J. Bouma, M.H.A. Jeucken and L. Klinkers, *Sustainable Banking - The Greening of Finance*, pp.234-244, Greenleaf, Sheffield
- Bouma, J.J., M.H.A. Jeucken and L. Klinkers (2001), *Sustainable Banking - The Greening of Finance*, Greenleaf, Sheffield
- Case, P. (1999), *Environmental Risk Management and Corporate Lending - A Global Perspective*, Woodhead, Cambridge, England

- Deutsche Bank (2000), *Sustainability: Economics, Ecology and Social Responsibility*, Deutsche Bank, Frankfurt am Main
- Dow Jones Sustainability Group Index (1999), *Guide to the Dow Jones Sustainability Group Indexes*, Version 1.0, September 1999, DJSGI, Zurich
- EPI Finance (2000), *Environmental Performance Indicators for Financial Service Providers*, EPI Finance
- FORGE (2000), *Guidelines on Environmental Management and Reporting for the Financial Services Sector - A Practical Toolkit*, FORGE, UK
- Ganzi, J.T. and J. Tanner (1997), *Global Survey on Environmental Policies and Practices of the Financial Services Industry: The Private Sector*, Environment and Finance Enterprise, Washington DC
- Global Reporting Initiative (GRI, 2000), *Sustainability Reporting Guidelines on Economic, Environmental, and Social Performance*, June 2000, GRI, Boston
- Giuseppi, J. (2001), Banks: assessing the triple bottom line. A survey of social and environmental practices in the pan-European banking sector, in: J.J. Bouma, M.H.A. Jeucken and L. Klinkers, *Sustainable Banking - The Greening of Finance*, pp.96-113, Greenleaf, Sheffield
- Hill, J., D. Fedrigo and I. Marshall (1997), *Banking on the Future - A Survey of Implementation of the UNEP Statement by Banks on Environment and Sustainable Development*, The Green Alliance, London
- Jasch, C. (2001), Sustainable banking in Austria, in: J.J. Bouma, M.H.A. Jeucken and L. Klinkers, *Sustainable Banking - The Greening of Finance*, pp.114-119, Greenleaf, Sheffield
- Jeucken, M.H.A. (2000), De knijpers van Kyoto, *Economisch Statistische Berichten*, pp. 883-885
- Jeucken, M.H.A. (2001), *Sustainable Finance and Banking – The Financial Sector and the Future of the Planet*, Earthscan Publications, London
- Kearins, K. and G. O'Malley (2001), International Financial Institutions And The Three Gorges Hydroelectric Power Scheme, in: J.J. Bouma, M.H.A. Jeucken and L. Klinkers, *Sustainable Banking - The Greening of Finance*, pp.348-359, Greenleaf, Sheffield
- NatWest Group (1998), *Environment Report 1997/98*, NatWest, London
- Sarokin, D. and J. Schulkin (1991), Environmental concerns and the business of banking, *Journal of Commercial Bank Lending*, Nr 74.5, pp.6-19
- Schrama (1999), Banken en milieu in Nederland, *Milieu*, Nr 4, pp.192-203
- Schweizerische Bankiervereinigung (SBA, 1997), *Umweltmanagement in Banken*, SBA, Basel
- Tarna, K. (2001), Reporting on the Environment: Current Practice in the Financial Services Sector, in: J.J. Bouma, M.H.A. Jeucken and L. Klinkers, *Sustainable Banking - The Greening of Finance*, pp.149-165, Greenleaf, Sheffield
- United Nations Environmental Program (UNEP, 1995), *Environmental Policies and Practices of the Financial Services Sector*, UNEP, Geneva
- Union Bank of Switzerland (UBS, 1999), *Environmental Report 1998/99*, UBS, Zurich
- Verein für Umweltmanagement in Banken (VfU, 1998), *Time to act; Environmental Management in Financial Institutions*, VfU, Bonn
- World Bank (1996), *Sustainable Banking with the Poor - A Worldwide Inventory of Microfinance Institutions*, World Bank, Washington DC
- World Bank (1998), *Global Development Finance 1998 – Analysis and Summary Tables*, World Bank, Washington DC
- World Commission on Environment and Development (WCED, 1987), *Our Common Future*, Oxford University Press, Oxford